
ARTYKUŁY

SŁAWOMIR ZAWISZA, TOMASZ KAMIŃSKI
*Akademia Techniczno-Rolnicza
w Bydgoszczy*

OBOWIĄZKOWE UBEZPIECZENIA W ROLNICTWIE W OPINII ROLNIKÓW WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO

1. Wstęp

Działalność gospodarcza w rolnictwie należy do najbardziej ryzykownych, bowiem oprócz ryzyka ekonomicznego związanego z konkutowaniem na rynku istotnym utrudnieniem jest występowanie licznych zagrożeń związanych z działaniem nieprzewidywalnych sił natury. Ze względu na brak możliwości wyeliminowania wielu elementów negatywnie wpływających na osiągnięte rezultaty w gospodarstwach, producentom oferowane są różne możliwości ubezpieczenia się od następstw nieprzewidywalnych okoliczności i zdarzeń [Rojewski 1998, Stroński 1989, Wojciechowska-Lipka 1999]. Ubezpieczenia w rolnictwie wzbudzają wiele emocji i kontrowersji, ze względu na ich zakres, cenę oraz udział samych zainteresowanych.

Przez wiele dziesięcioleci w powojennej Polsce większość działalności gospodarczych w rolnictwie podlegała powszechnemu i obowiązkowemu ubezpieczeniu. Sytuacja uległa zmianie po transformacji systemu gospodarczego na przełomie lat 80. i 90. Przepisy o działalności ubezpieczeniowej z lat dziewięćdziesiątych [Rozporządzenie 1990, Rozporządzenie 1993, Rozporządzenie 1997] utrzymały dwa obowiązkowe ubezpieczenia w rolnictwie: budynków w gospodarstwie rolnym i OC rolników, które jednakże nie zapewniają pełnej ochrony ubezpieczeniowej. Świadczą o tym chociażby trudności związane z uzyskaniem

środków finansowych na likwidację strat w rolnictwie powstałych w związku z powodzią 1997 roku czy gradobiciem w 1999 roku, huraganem lub małymi powodziami, które na południu Polski występują corocznie stanowiąc klęskę żywiołową dla tych regionów. Obecnie coraz bardziej konieczne staje się wprowadzenie jednolitego systemu ubezpieczeniowego funkcjonującego na zasadach systemu wprowadzanego w krajach Unii Europejskiej, w którym większość ryzykownych działań gospodarczych w rolnictwie objętych jest obowiązkową ochroną ubezpieczeniową.

Od pierwszego stycznia 2004 roku weszła w życie nowa ustawa dotycząca ubezpieczeń obowiązkowych [Ustawa 2003]. Zmianie uległy dotychczasowe rozporządzenia Ministra Finansów w sprawie ogólnych warunków obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej z tytułu prowadzenia gospodarstwa rolnego, w sprawie ogólnych warunków obowiązkowego ubezpieczenia budynków wchodzących w skład gospodarstwa rolnego od ognia i innych zdarzeń losowych oraz ogólne warunki obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów. W nowelizacjach przepisów zmianie uległa definicja gospodarstwa rolnego. Obowiązek ubezpieczenia zarówno OC rolników jak i budynków w gospodarstwie rolnym, w myśl nowej ustawy, spoczywa na rolniku będącym osobą fizyczną, którego gospodarstwo rolne w części lub w całości podlega opodatkowaniu podatkiem rolnym, obowiązek ten od początku tego roku spoczywa również na osobach prowadzących działalność rolną stanowiącą dział specjalny w rozumieniu przepisów o podatku dochodowym od osób fizycznych. Działy te to między innymi hodowla psów rasowych, kotów, dżdżownic itd.

Obowiązek ubezpieczenia z nowym rokiem przestał dotyczyć osób prawnych, obecnie więc wszelkie spółki czy spółdzielnie ubezpieczenie budynków jak i OC mogą zawrzeć dobrowolnie. Produkty ubezpieczeniowe, które mają do wyboru to między innymi: dobrowolne ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej kontraktowej lub deliktowej¹, dobrowolne ubezpieczenie budynków od ognia i innych zdarzeń losowych osób prowadzących działalność gospodarczą. Na uwagę zasługuje jednak fakt, iż produkty ubezpieczenia dobrowolnego są znacznie droższe od polis obowiązkowych. Ze wstępnych prognoz rynkowych wynika, że duży odsetek gospodarstw rolnych mających status przedsiębiorstw nie będzie miało ochrony ubezpieczeniowej. Kolejną istotną zmianą jest zakres działania

¹ Odpowiedzialność typu delikt polega na tym, że przedmiotem ubezpieczenia jest odpowiedzialność cywilna ubezpieczającego, gdy w związku z prowadzoną działalnością lub posiadanym mieniem, w następstwie czynu niedozwolonego zobowiązany jest on do naprawienia szkody osobowej lub rzeczowej wyrządzonej osobie trzeciej. Odpowiedzialność typu kontrakt polega na tym, że przedmiotem ubezpieczenia może być odpowiedzialność ubezpieczającego za szkodę wynikłą z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania na odrębnie uzgodnionych warunkach.

Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego (UFG). Dotychczas instytucja ta wypłacała odszkodowanie bądź świadczenie poszkodowanemu w przypadku, kiedy sprawca był nieznany (w przypadku szkody na osobie), sprawca nie posiadał ubezpieczenia OC, a poszkodowany nie miał ubezpieczenia AC. W myśl nowelizacji ustawy poszkodowany może dochodzić swoich roszczeń bezpośrednio od UFG, jeżeli zakład ubezpieczeń nie wypłaci, lub odmówi odszkodowania w ciągu 90 dni od chwili zgłoszenia szkody. Od pierwszego stycznia poszkodowany ma prawo wglądu w dokumentację związaną ze szkodą. Zakład ubezpieczeń ma też obowiązek udostępnić poszkodowanemu lub uprawnionemu informacje i dokumenty, które miały wpływ na ustalenie odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń i wysokości odszkodowania. Dotychczas strona poszkodowana miała możliwość uzyskania wglądu w dokumentację zaistniałej szkody, lecz informacje odnośnie sposobu wyliczenia szkody jak i ustalenia odpowiedzialności jako dokumenty wewnętrzne należały do ubezpieczyciela (ich kopię mógł uzyskać jedynie sąd czy prokuratura).

W zakresie ubezpieczenia OC rolników zmianie uległ okres ubezpieczenia. Dotychczasowe umowy zawierane były na rok kalendarzowy, a ochrona ubezpieczeniowa kończyła się 31 grudnia. Obecnie umowa ta zawierana jest na 12 miesięcy od momentu zawarcia umowy. Do zakresu ochrony ubezpieczeniowej dołączone zostały szkody powstałe w związku z ruchem pojazdów wolnobieżnych, w rozumieniu przepisów prawa o ruchu drogowym, będących w posiadaniu rolników mających gospodarstwo rolne i użytkowanych w związku z posiadaniem tego gospodarstwa rolnego. Zmianie uległa suma gwarancyjna ubezpieczenia - dotychczasowa suma 1 150 000,00 zł zmieniła się na kwoty w euro (przelicznik w euro stosowany na podstawie kursu NBP w dniu szkody).

Obecna suma ubezpieczenia wynosi:

- w przypadku szkód na osobie – 350 000,00 euro na każdego poszkodowanego. Jeżeli w wypadku komunikacyjnym uczestniczy np. 40 osób to suma ta wynosi 350 000,00 euro pomnożone przez 40,
- w przypadku szkód w mieniu – 200 000,00 euro w odniesieniu do jednego zdarzenia, którego skutki są objęte ubezpieczeniem, bez względu na liczbę poszkodowanych.

Z wyłączeń odpowiedzialności został usunięty zapis dotyczący franszysy redukcyjnej (udziału własnego). Ochroną objęte są szkody, których łączne wartość nie przekracza 50% najniższego wynagrodzenia pracowników, ustalonego przez Ministerstwo Pracy i Polityki Socjalnej.

W zakresie ubezpieczenia budynków rolniczych został rozszerzony zakres ochrony ubezpieczeniowej. Wprowadzone zostały nowe ryzyka takie jak:

- **podtopienie** – za które uważa się szkody powstałe wskutek zalania terenów w wyniku deszczu nawalnego lub spływów wód po zboczach lub stokach na terenach górskich i falistych;
- **deszcz nawalny** – za który uważa się szkody powstałe w wyniku opadów deszczu o współczynniku wydajności co najmniej 4;
- **grad** – za który uważa się szkody powstałe wskutek opadu atmosferycznego składającego się z bryłek lodu;
- **opad śniegu** – za który uważa się szkody powstałe w wyniku opadów śniegu przekraczających 85% wartości charakterystycznej (normalnej) obciążenia śniegiem gruntu właściwej dla strefy, w której znajduje się ubezpieczony budynek, określonej według obowiązującej normy polskiej Obciążenia śniegiem. Warunkiem uznania szkody za spowodowaną opadami śniegu jest, aby przynajmniej jedna stacja meteorologiczna Instytutu Meteorologii i Gospodarki Wodnej, zlokalizowana na terenie tej samej strefy lub strefy o niższej wartości charakterystycznej obciążenia śniegiem w promieniu 100 km od ubezpieczonego budynku, zmierzyła ciężar pokrywy śnieżnej przekraczający 85% wartości charakterystycznej (normalnej) właściwej dla miejsca lokalizacji budynku.

Kolejną zmianą jest to, że zakład ubezpieczeń nie uwzględnia stopnia zużycia budynków przy szkodach drobnych, których wartość nie przekracza równowartości 100 euro w złotych, ustalonej przy zastosowaniu kursu średniego ogłoszonego przez Narodowy Bank Polski, obowiązującego w dniu ustalenia odszkodowania. W związku z powyższym z wyłączeń odpowiedzialności został wycofany zapis, iż zakład ubezpieczeń nie odpowiada za zaistniałe w budynkach szkody nie przekraczające równowartości pieniężnej 5 q żyta.

Kontrola spełnienia obowiązku zawarcia umowy ubezpieczenia obowiązkowego OC rolników i budynków rolnych spoczywa na wójcie (burmistrzu, prezydencie miasta) właściwym ze względu na miejsce położenia gospodarstwa rolnego lub miejsce zamieszkania rolnika. Kary za brak ubezpieczenia wynoszą w przypadku ubezpieczenia OC rolnika 30 euro, ubezpieczenia budynków rolnych 100 euro, a przeliczenie na złotówki następuje przy zastosowaniu kursu średniego ogłoszonego przez NBP według tabeli kursów nr 1 w roku kontroli.

2. Metody badawcze

W związku z coraz większym znaczeniem ubezpieczenia jako instrumentu zarządzania ryzykiem w rolnictwie postanowiono wykonać badania mające na celu określenie znaczenia obowiązkowego ubezpieczenia dla rolników indywidualnych. Badaniami objęto 188 rolników województwa kujawsko-pomorskiego w okresie od lipca do sierpnia 2001 roku. W populacji znalazły się osoby współpracujące z firmą ubezpieczeniową TUwRiGŻ Agropolisa S.A. Oddział Terenowy w Bydgoszczy.

W badaniach posłużono się metodą wywiadu, polegającą na zastosowaniu kwestionariusza ankiety w czasie spotkań z respondentami. W procedurze pomiarowej wykorzystano kwestionariusz ankiety zawierający 26 pytań, w tym 14 pytań zamkniętych, z odpowiedziami zasugerowanymi przez badacza oraz 12 pytań półotwartych, pozwalających na rozszerzenie zakresu udzielanych odpowiedzi.

W strukturze badanych gospodarstw przeważały obiekty 10,1-20 ha (45,7%), oraz o powierzchni powyżej 40 ha (23,4%). Mniej było gospodarstw z przedziału 30,1-40 ha (10,6%), 20,1-30 ha (8,5%), 5,1-10 ha (7,4%) oraz 1-5 ha (4,3%). Wśród badanej populacji najwięcej było rolników w wieku od 41-50 lat (53,7%), mniej liczną grupę stanowili respondenci z przedziału wiekowego 31-40 lat (24,5%), 51-60 lat (19,1%) i powyżej 60 lat (2,7%). W badanej populacji nie było rolników do 30 roku życia. Największą grupę (36,2%) stanowiły osoby z wykształceniem średnim. Zawodowe wykształcenie posiadało 32,4% badanych, natomiast podstawowe wykształcenie miało 22,3% respondentów, a studia wyższe ukończyły tylko dwie osoby (1,1%).

W badaniach, oprócz analizy opisowej, zastosowano test niezależności chi-kwadrat (χ^2), a dla oszacowania siły związku badanych cech współczynnik kontyngencji C Pearsona oraz współczynnik zbieżności g. W analizie statystycznej na poziomie istotności $\alpha=0,01$ testowano hipotezy badawcze H_0 oraz H_1 , które oznaczały:

H_0 : Brak zależności pomiędzy badanymi cechami,

H_1 : Istnienie zależności pomiędzy badanymi cechami.

W zestawieniach tabelarycznych testu chi-kwadrat wartości oznaczone gwiazdką świadczą o istnieniu zależności pomiędzy badanymi cechami, zatem uprawniają do odrzucenia hipotezy H_0 i przyjęcia hipotezy alternatywnej H_1 . Liczby oznaczające siłę związku pomiędzy badanymi cechami w postaci współczynnika C przyjmują wartości większe lub równe 0. Im większa jest owa wartość, tym siła związku badanych cech jest także większa. Wartość C równa 0 oznacza, że cechy są niezależne i brak pomiędzy nimi związku. Współczynnik zbieżności g może przyjmować wartości od -1 do 1 i wskazuje kierunek związku pomiędzy cechami, można zatem za jego pomocą określić, która z cech jest zależna, a która niezależna (która badana cecha wpływa na wartość drugiej cechy). Z tego powodu współczynnik g obliczany jest dwukrotnie, stąd występuje w zestawieniach tabelarycznych dwa razy [Gruszczyński 1986].

3. Ubezpieczenie obowiązkowe budynków w opinii badanych rolników

Najczęściej zawieranym ubezpieczeniem przez badanych rolników są ubezpieczenia obowiązkowe, takie jak ubezpieczenie budynków wchodzących w skład gospodarstwa rolnego oraz ubezpieczenie OC rolników i OC pojazdów. Jak wynika z badań, pomimo obowiązku nie wszyscy rolnicy wykupują takie

polisy, bowiem budynki w gospodarstwie rolnym ubezpieczyło 86,2% pytaných rolników, natomiast 13,8% respondentów udzieliło odpowiedzi negatywnej. Polisę obowiązkowego ubezpieczenia OC rolników posiadało 87,2% badanych rolników, natomiast nie zawarło tego ubezpieczenia 12,8% respondentów.

W ankiecie umieszczono pytania, które miały na celu określenie stosunku badanych rolników do ubezpieczeń obowiązkowych. Zależność pomiędzy pytaniem czy rolnik ubezpiecza budynki we własnym gospodarstwie, a opinią na temat obowiązkowego ubezpieczenia upraw, miała na celu potwierdzenie przypuszczeń, że stosunek do ubezpieczeń obowiązkowych w dużej mierze może zależeć od świadomości ubezpieczeniowej respondentów w ogóle. Z przeprowadzonej zależności wynika, że 58,0% rolników wykupujących obowiązkowe ubezpieczenie budynków uważa, że obowiązkowe ubezpieczenie upraw jest konieczne. Podobnie sądzą rolnicy (65,4%), którzy nie wykupili ubezpieczenia budynków. Respondenci, którzy spełniają obowiązek ubezpieczenia budynków zaledwie w 1,9% uważają, że ubezpieczenie upraw jest niepotrzebne. Nieco odmiennie uważają rolnicy, którzy nie chronią polisą ubezpieczeniową swoich budynków, bowiem 34,6% z nich uznaje takie ubezpieczenie za zbędne. Szczegółowe dane przedstawia tabela 1.

Tabela 1

Zależność pomiędzy posiadaniem ubezpieczenia obowiązkowego budynków w gospodarstwie rolnym a opinią o obowiązkowym ubezpieczeniu upraw (w %)

Opinia o obowiązkowym ubezpieczeniu upraw	Posiadanie ubezpieczenia obowiązkowego budynków	
	tak	nie
Jest konieczne	40,1	0,0
Konieczne przy minimalnej składce	58,0	65,4
Niepotrzebne	1,9	34,6
Inne	0,0	0,0
Razem	100,0	100,0

Źródło: Badania własne.

W zależności korelacyjnej obliczanej za pomocą testu chi-kwadrat (χ^2) stwierdzono istnienie zależności pomiędzy posiadaniem polisy obowiązkowego ubezpieczenia budynków a opinią o obowiązkowym ubezpieczeniu upraw (tabela 5). Współczynnik C oznacza, że zależność pomiędzy tymi cechami jest na średnim poziomie. Współczynnik zbieżności g świadczy natomiast o tym, że opinia o ubezpieczeniu obowiązkowym upraw zależy od tego czy respondent posiada ubezpieczenie budynków. Osoby ubezpieczające się jak i nie posiadające ubezpieczenia budynków twierdzą jednak, że ubezpieczenie upraw jest konieczne, ale przy zastosowaniu minimalnej składki. Odmienną opinię wyrażają rolnicy

w przypadku stwierdzenia, że ubezpieczenie upraw jest niepotrzebne. Ten pogląd popierają respondenci, którzy nie posiadają ubezpieczenia budynków.

Badanie zależności pomiędzy posiadaniem polisy obowiązkowego ubezpieczenia budynków a sumą, na jakie ubezpieczone są te budynki miało na celu określenie wiedzy respondentów na temat tego ubezpieczenia. Jest to szczególnie istotne, gdy wystąpi zdarzenie objęte ochroną ubezpieczeniową, wówczas odszkodowanie niejednokrotnie nie pokrywa rzeczywistych strat spowodowanych zdarzeniem losowym. Z przeprowadzonej zależności wynika, że 55,6% rolników posiadających ubezpieczenie budynków uważa, że suma, na jaką są one ubezpieczone jest wystarczająca. Podobnie, i to w 100% uważają rolnicy nie posiadający tego ubezpieczenia. Zaledwie 33,3% respondentów posiadających polisy ubezpieczenia budynków twierdzi, że ich budynki są objęte niewystarczającą sumą ubezpieczenia, natomiast 11,1% uważa je za zbyt wysokie. Dane przedstawia tabela 2.

W zależności korelacyjnej ponownie stwierdzono, że należy odrzucić hipotezę H_0 . Istnieją więc podstawy do stwierdzenia zależności pomiędzy posiadaniem polisy obowiązkowego ubezpieczenia budynków, a sumą na jaką są one ubezpieczone. Wartość współczynnika C oznacza, że zależność pomiędzy cechami nie jest silna. Współczynnik zbieżności g świadczy zaś, że nie można stwierdzić zależności kierunkowej pomiędzy posiadaniem polisy obowiązkowego ubezpieczenia budynków a sumą, na jakie są one ubezpieczone, jak i odwrotnie (tabela 5). Nie wszyscy rolnicy byli zobligowani do zawierania tego ubezpieczenia w okresie prowadzenia badań. W myśl rozporządzenia Ministra Finansów budynki, których wartość wynosiła zero (zostały zamortyzowane) nie podlegały ubezpieczeniu. Często było to przyczyną tego, że budynki, które przedstawiały dużą wartość nie były ubezpieczone. Brak znajomości przepisów dotyczących tego ubezpieczenia przez agentów ubezpieczeniowych powodował, że nie były ubezpieczane na przykład budynki inwentarskie, które zostały zmodernizowane i w ten sposób wzrosła ich aktualna wartość.

Tabela 2

Zależność pomiędzy posiadaniem ubezpieczenia obowiązkowego budynków w gospodarstwie rolnym a sumą ubezpieczenia budynków (w %)

Suma ubezpieczenia budynków	Posiadanie ubezpieczenia obowiązkowego budynków	
	tak	nie
Wystarczająca	55,6	100,0
Zbyt niska	33,3	0,0
Zbyt wysoka	11,1	0,0
Razem	100,0	100,0

Źródło: Badania własne.

Z zależności, pomiędzy posiadaniem polisy obowiązkowego ubezpieczenia budynków a wielkością składki, jaką respondent chciałby płacić za ubezpieczenie całoroczne wynika, że rolnicy wykupujący polisę ubezpieczenia budynków najczęściej (26,5%) są skłonni płacić składkę w wysokości do 1500 zł. Składkę 500 zł byłoby też skłonnych płacić 65,4% rolników nie posiadających polisy ubezpieczenia budynków. Kwota ta była wystarczająca, w czasie prowadzenia badań, aby ubezpieczyć budynki w gospodarstwie rolnym na sumę jedynie około 42 000 zł. Szczegółowe dane przedstawia tabela 3.

W zależności korelacyjnej stwierdzono, że mamy podstawy do odrzucenia H_0 . Możemy więc stwierdzić istnienie zależności pomiędzy posiadaniem polisy obowiązkowego ubezpieczenia budynków, a wielkością składki ubezpieczeniowej preferowanej przez badanych rolników. Współczynnik C oznacza, że zależność pomiędzy cechami jest niezbyt silna (tabela 5), natomiast współczynnik zbieżności g oznacza, że nie można stwierdzić zależności kierunkowej pomiędzy posiadaniem polisy ubezpieczenia obowiązkowego budynków jako czynnika zależnego od wysokości składki ubezpieczeniowej jako czynnika niezależnego. Nie można również potwierdzić zależności kierunkowej pomiędzy wysokością składki ubezpieczeniowej jako czynnika zależnego od posiadania ubezpieczenia budynków w gospodarstwie rolnym jako czynnika niezależnego. Ubezpieczenie budynków jest jednym z najtańszych ubezpieczeń. Stawki za taką umowę są narzucane przez Ministra Finansów, więc stwierdzenie respondentów, że się nie ubezpieczyli, bo nie było ich na to stać, nie wydaje się całkowicie uzasadnione.

Tabela 3

Zależność pomiędzy posiadaniem ubezpieczenia obowiązkowego budynków w gospodarstwie rolnym a wielkością składki ubezpieczeniowej (w %)

Roczna składka za ubezpieczenie	Posiadanie ubezpieczenia obowiązkowego budynków	
	tak	nie
Do 200 zł	16,7	0,0
Do 500 zł	25,9	65,4
Do 1000 zł	19,1	34,6
Do 1500 zł	26,5	0,0
Inne	11,8	0,0
Razem	100,0	100,0

Źródło: Badania własne.

Interesującym może być także poznanie wpływu istnienia spadkobiercy na postawy związane z zarządzaniem ryzykiem w gospodarstwie. Wydaje się logicznym, że rolnicy mający następcę będą bardziej zabiegać o ochronę swego majątku przed ryzykiem, powinni więc dbać o ubezpieczanie swojego gospodar-

stwa. Jak wskazują badania tak jest rzeczywiście, bowiem rolnicy, którzy posiadają spadkobierców w 80,9% posiadają polisę ubezpieczenia budynków, natomiast rolnicy bezdzietni w 73,1% nie posiadają takiej polisy. Dane przedstawia tabela 4.

Tabela 4

Zależność pomiędzy posiadaniem ubezpieczenia obowiązkowego budynków w gospodarstwie rolnym a posiadaniem spadkobiercy (w %)

Posiadanie spadkobiercy	Posiadanie ubezpieczenia obowiązkowego budynków	
	tak	nie
Tak	80,9	26,9
Nie	19,1	73,1
Razem	100,0	100,0

Źródło: Badania własne.

W teście chi-kwadrat odnotowano, że mamy podstawy do odrzucenia H_0 . Istnieją zatem przesłanki do stwierdzenia zależności pomiędzy posiadaniem polisy obowiązkowego ubezpieczenia budynków, a istnieniem spadkobiercy. Współczynnik C przyjmuje wartość, która oznacza, że zależność pomiędzy cechami jest niezbyt silna. Wartości współczynnika zbieżności g oznaczają związek pomiędzy posiadaniem ubezpieczenia budynków w gospodarstwie rolnym jako cechy zależnej od posiadania spadkobiercy (tabela 5). Respondenci, którzy posiadają spadkobierców ubezpieczają budynki, aby w przyszłości ograniczyć możliwość straty spowodowanej zdarzeniem losowym i tym samym nie zmniejszyć wartości własnego majątku.

W wyniku testowania hipotez statystycznych można, więc przyjąć za istotne wyniki wszystkich wymienionych zależności, ponieważ χ^2 obliczone jest wyższe od χ^2 tabelarycznego przy średniej wartości C Pearsona (tabela 5). Najsilniejszą korelację uzyskano pomiędzy ubezpieczeniem budynków a opinią o zasadności ubezpieczenia obowiązkowego upraw oraz posiadaniem spadkobiercy. Ubezpieczenie budynków w gospodarstwie rolnym zależy od sumy, na jakie są one ubezpieczone dlatego, że rolnicy chętniej ubezpieczają majątek trwały, który przedstawia większą wartość materialną. Wartość budynków również wpływa na wysokość składki ubezpieczeniowej. Im wyższa wartość przedmiotu ubezpieczonego tym wyższa jest składka za jego ubezpieczenie. Jak wynika z badań respondentów, którzy posiadają spadkobierców dążą do zachowania wartości swojego gospodarstwa. Zdarzenia takie jak huragan, czy powódź mogłyby zaprzepaścić całe ich dotychczasowe osiągnięcia, więc aby zapobiec tym niepowodzeniom zawierają ubezpieczenia budynków, upraw i wiele innych.

Tabela 5

Ubezpieczenie budynków w gospodarstwie rolnym – wyniki testu χ^2
oraz współczynniki korelacji

Wyszczególnienie	Ubezpieczenie budynków				
	$\chi^2_{\alpha=0,01}$	χ^2	C	g _{kw}	g _{wk}
Ubezpieczenie obowiązkowe upraw	11,345	48,316*	0,452	0,000	0,231
Suma ubezpieczenia budynków	9,210	18,728*	0,301	0,000	0,000
Roczna składka za ubezpieczenie	13,277	27,922*	0,360	0,008	0,000
Posiadanie spadkobiercy	9,210	33,392*	0,388	0,240	0,000

* wynik jest istotny na poziomie $\alpha=0,01$

Źródło: Badania własne.

4. Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej w opinii badanych rolników

Jednym z ważniejszych ubezpieczeń w działalności gospodarczej w rolnictwie jest OC rolników. Dzięki takiej polisie rolnik przenosi odpowiedzialność finansową na ubezpieczyciela w przypadku zaistnienia ewentualnych szkód wymagających odszkodowania dla innych osób. Z zależności pomiędzy posiadaniem polisy obowiązkowego ubezpieczenia OC rolników a wielkością składki jaką respondent chciałby płacić za ubezpieczenie całoroczne wynika, że rolnicy wykupujący polisę ubezpieczenia OC najczęściej (36,0%) są skłonni płacić składkę w wysokości do 500 zł. Składkę niższą - do 200 zł - byłoby skłonnych płacić 62,5% rolników nie posiadających polisy OC rolników (tabela 6). Składkę OC rolników płaci się w zależności od wielkości posiadanego gospodarstwa. W okresie prowadzenia badań składka 200 zł pozwoliłaby na zakupienie ubezpieczenia dla rolnika posiadającego gospodarstwo około 135 ha, więc nie wykupienie tego ubezpieczenia nie może być uzasadnione jego ceną.

W wyniku obliczeń okazało się, że mamy podstawy do odrzucenia H_0 . Istnieją więc uprawnienia do stwierdzenia zależności pomiędzy posiadaniem ubezpieczenia OC rolników a wielkością deklarowanej rocznej składki ubezpieczeniowej. Wartość współczynnika C oznacza, że zależność pomiędzy cechami jest na średnim poziomie. Współczynnik g oznacza, że istnieje obukierunkowa zależność pomiędzy posiadaniem ubezpieczenia OC rolników oraz wysokością rocznej składki ubezpieczeniowej.

Tabela 6

Zależność pomiędzy posiadaniem ubezpieczenia OC rolników
a wielkością składki ubezpieczeniowej (w %)

Roczna składka za ubezpieczenie	Posiadanie ubezpieczenia OC rolników	
	tak	nie
Do 200 zł	7,3	62,5
Do 500 zł	36,0	0,0
Do 1000 zł	18,9	37,5
Do 1500 zł	26,2	0,0
Inne	11,6	0,0
Razem	100,0	100,0

Źródło: Badania własne.

Z zależności pomiędzy posiadaniem umowy odpowiedzialności cywilnej rolników a opinią o ubezpieczeniu OC komunikacyjnym kombajnów zbożowych wynika, że większość rolników (41,4%) posiadających polisę ubezpieczenia OC z tytułu prowadzenia gospodarstwa rolnego uważa, że ubezpieczenie OC kombajnów zbożowych jest konieczne. Przeciwnie uważają rolnicy nie posiadający wyżej wymienionej polisy. Aż 57,7% respondentów nie posiadających ubezpieczenia OC rolników uważa, że zawieranie ubezpieczenia OC komunikacyjnego kombajnów zbożowych jest niepotrzebne. Pełne dane przedstawia tabela 7.

W zależności korelacyjnej obliczanej za pomocą testu chi-kwadrat stwierdzono, że należy przyjąć hipotezę H_0 . Brak jest zatem podstaw do stwierdzenia zależności pomiędzy posiadaniem polisy OC rolników a pozytywną opinią o ubezpieczeniu OC kombajnów zbożowych (tabela 8). Ubezpieczenie OC kombajnów rolniczych jest przeznaczone dla rolników, ale korzystają z niego pozostali użytkownicy dróg. W związku z tym rolnicy nie podzielali opinii, że ubezpieczenie to jest konieczne. Uważali natomiast, iż ubezpieczenie to jest kolejnym wydatkiem związanym z posiadaniem i tak niezbyt taniej maszyny jaką jest kombajn zbożowy.

Z dwu badanych zależności można więc przyjąć za istotną zależność drugą. Ubezpieczenie OC rolników jak i ubezpieczenie kombajnów zbożowych są ubezpieczeniami tanimi w stosunku do pozostałych rodzajów ubezpieczeń. Natomiast ochrona, jaką dają ubezpieczonemu jest bardzo wysoka i z pewnością rolnik nie mógłby sobie pozwolić na pokrycie we własnym zakresie odszkodowania za szkodę, jaką spowodował, więc konieczność zawierania ubezpieczeń obowiązkowych powinna wynikać nie tylko z przepisów, ale również ze świadomości samych rolników (tabela 8).

Tabela 7

Zależność pomiędzy posiadaniem ubezpieczenia OC rolników a opinią o ubezpieczeniu OC komunikacyjnym kombajnów zbożowych (w %)

Czy jest konieczne zawieranie ubezpieczenia OC kombajnów zbożowych	Posiadanie ubezpieczenia OC rolników	
	tak	nie
Tak	41,4	57,7
Raczej tak	21,0	7,7
Raczej nie	8,0	0,0
Nie	0,0	0,0
Nie potrafili odpowiedzieć	29,6	34,6
Razem	100,0	100,0

Źródło: Badania własne.

Tabela 8

Ubezpieczenie OC rolników – wyniki testu χ^2 oraz współczynniki korelacji

Wyszczególnienie	Ubezpieczenie budynków				
	c^2 $\alpha=0,01$	c^2	C	gkw	gwk
Ubezpieczenie OC kombajnów zbożowych	13,277	5,709	-	-	-
Roczna składka za ubezpieczenie	13,277	56,868*	0,482	0,116	0,125

* wynik jest istotny na poziomie $\alpha=0,01$

Źródło: Badania własne.

Respondenci zapytani o ubezpieczenie OC kombajnów zbożowych mieli także odpowiedzieć, jaka część ich pojazdów posiada ubezpieczenie OC komunikacyjne. Rolnicy, którzy uważają, że ubezpieczenie OC kombajnów zbożowych jest konieczne w 75,6% ubezpieczają jedynie te pojazdy, które poruszają się po drogach publicznych. Podobną część pojazdów ubezpieczają respondenci uważający, że ubezpieczenie OC kombajnów jest raczej konieczne (100%) oraz raczej jest niepotrzebne (92,3%). Największa grupa, bo 43,9% badanych, którzy nie potrafili odpowiedzieć czy ubezpieczenie kombajnów rolniczych jest konieczne ubezpiecza wszystkie posiadające pojazdy mechaniczne w swoim gospodarstwie (tabela 9).

W zależności obliczanej za pomocą testu chi-kwadrat uzyskano wyniki świadczące o tym, że możemy przyjąć H_1 . Istnieją więc podstawy do stwierdzenia zależności między opinią o ubezpieczeniu OC kombajnów zbożowych a ilością ubezpieczonych pojazdów w gospodarstwie. Współczynnik kontyngencji C Pearsona oznacza, że zależność pomiędzy cechami jest średnia. Współczynnik

zbieżności g świadczy o tym, że istnieje zależność pomiędzy ubezpieczeniem OC kombajnów zbożowych jako cechy zależnej od ilości pojazdów w gospodarstwie rolnym posiadających ubezpieczenie OC (tabela 10). Rolnicy ubezpieczają jedynie te pojazdy, które poruszają się po drogach publicznych. Jest to związane z wysoką opłatą za ubezpieczenie OC komunikacyjne. Kombajny zbożowe w czasie żniw również poruszają się po drogach, więc powinny posiadać polisę OC.

Tabela 9

Zależność pomiędzy opinią o ubezpieczeniu OC kombajnów zbożowych a ilością pojazdów objętych ubezpieczeniem OC komunikacyjnym (w %)

Ilość posiadających ubezpieczenie OC pojazdów w gospodarstwie	Opinia o ubezpieczeniu OC kombajnów zbożowych				
	tak	raczej tak	raczej nie	nie	nie potrafię odpowiedzieć
Wszystkie	24,4	0,0	7,7	0,0	43,9
Te które poruszają się po drogach publicznych	75,6	100,0	92,3	0,0	42,1
Inne	0,0	0,0	0,0	0,0	14,0
Razem	100,0	100,0	100,0	0,0	100,0

Źródło: Badania własne.

Tabela 10

Ubezpieczenie OC rolników – wyniki testu χ^2 oraz współczynniki korelacji

Wyszczególnienie	Ubezpieczenie budynków				
	$\chi^2_{\alpha=0,01}$	χ^2	C	gkw	gwk
Ilość ubezpieczonych pojazdów w gospodarstwie	20,090	49,445*	0,456	0,019	0,123

* wynik jest istotny na poziomie $\alpha=0,01$

Źródło: Badania własne.

W 2002 roku zostały wprowadzone zmiany dotyczące OC rolników w stosunku do stanu obowiązującego w okresie prowadzenia badań. Zniesiono OC kombajnów rolniczych, a odpowiedzialność cywilną w związku z ruchem kombajnów po drogach publicznych włączono właśnie do OC rolników. Istniała tu jednak spora nieścisłość ponieważ ochrona OC obowiązywała jedynie kiedy rolnik znajdował się na drodze, która prowadzi do jego pola. Brak było natomiast ochrony ubezpieczeniowej w przypadku kiedy rolnik wykonywałby pracę usługową i przejeżdżał na pole sąsiada. Zmieniono również definicję ubezpieczonego (był nim rolnik rozumiany jako posiadacz gospodarstwa o powierzchni przekraczającej 1 ha). Starano się tym samym wyeliminować np. spółki z o.o., które mogą zawierać jedynie ubezpieczenia OC delikt lub kontrakt – ubezpieczenie to jest jednak droższe i zapewnia znacznie mniejszą maksymalną rekompensatę za wyrządzone szkody.

5. Podsumowanie

Jak wynika z badań, dominującymi ubezpieczeniami wśród badanych rolników województwa kujawsko-pomorskiego, są ubezpieczenia obowiązkowe, podobnie jak w krajach Unii Europejskiej. Jednakże, w przeciwieństwie do krajów wspólnoty, gdzie obowiązkowym ubezpieczeniem objęte są wszystkie ryzyka związane z prowadzeniem gospodarstwa rolnego, w Polsce funkcjonuje jedynie ubezpieczenie budynków w gospodarstwie rolnym i OC rolników. Polisy OC komunikacyjną respondenci wykupują głównie na pojazdy, które poruszają się po drogach publicznych. Najczęściej nie jest to podyktowane świadomością niebezpieczeństwa a konsekwencjami karnymi związanymi z brakiem tego ubezpieczenia. W szacowaniu korelacji dostrzeżono najsilniejsze związki pomiędzy zawieraniem ubezpieczenia budynków a posiadaniem spadkobiercy i opiniami dotyczącymi ubezpieczenia upraw. Istnieją też podstawy do stwierdzenia zależności pomiędzy posiadaniem ubezpieczenia OC rolników a wielkością oczekiwanej rocznej składki ubezpieczeniowej, którą badani uznają za właściwą. Stwierdzono także zależności między opinią o ubezpieczeniu OC kombajnów zbożowych a ilością ubezpieczonych pojazdów w gospodarstwie.

Niedostateczna wiedza na temat ubezpieczeń może stać się przyczyną zbyt małej konkurencyjności polskiego rolnictwa w stosunku do farmerów UE. Respondenci pomimo tego, że wiedzą jakie ryzyko związane jest z prowadzeniem gospodarstwa rolnego często ubezpieczają majątek stosując zaniżone sumy ubezpieczenia. W badaniach najczęściej wskazywaną wysokością opłat za ubezpieczenie, była kwota 500 zł. Suma ta nie pozwalała na zawarcie ubezpieczenia obowiązkowego pokrywającego realną wartość budynków w okresie prowadzenia badań.

Przepisy polskiego systemu ubezpieczeniowego w ostatnich latach ulegały wielu zmianom. Podyktowane było to chęcią dostosowania polskiego prawa do norm i wymogów, które obowiązują w krajach Unii Europejskiej, jednakże nie wszystko zostało zrobione w tym kierunku. Firmy ubezpieczeniowe są nadal mało dostępne dla takich klientów jak rolnicy. Wśród samych zainteresowanych można zaobserwować brak wiedzy i świadomości ubezpieczeniowej. Ubezpieczenia rolnicze nadal są mało atrakcyjne zarówno dla rolników jak i dla zakładów ubezpieczeniowych. W krajach UE rozpowszechniona jest ingerencja ze strony państwa w ubezpieczenia w rolnictwie. Pozwoliło to, z jednej strony na kontrolę nad prawidłowością funkcjonowania firm ubezpieczeniowych, z drugiej zaś strony na dotacje do ubezpieczeń rolnych, powodujące ich powszechną dostępność. W przeciwieństwie do farmerów Unii Europejskiej, których majątek jest praktycznie całkowicie objęty ochroną ubezpieczeniową, polscy rolnicy bardzo rzadko posiadają inne ubezpieczenie niż obowiązkowe.

Transformacja systemu gospodarczego na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku w Polsce spowodowała odejście od powszechnych ubezpieczeń w rolnictwie co spowodowało pozostawienie wielu działań gospodarczych bez ochrony ubezpieczeniowej. Zarządzanie ryzykiem przez rolników w Polsce jest więc uwarunkowane w dużym stopniu czynnikami ekonomicznymi. Wielu drobnych rolników nie jest w stanie udźwignąć obciążeń finansowych związanych z wykupieniem dobrowolnych polis, co więcej, jak wynika z badań część rolników nie wykupuje nawet obowiązkowego ubezpieczenia. Rozwiązaniem tego problemu może być jedynie zbudowanie ponownie powszechnego obowiązkowego systemu ubezpieczeń w rolnictwie, który dzięki swej powszechności spowodowałby obniżenie stawek ubezpieczeniowych i tym samym dostępność finansową tych ubezpieczeń.

LITERATURA

1. Gruszczyński L. A. (1986): Elementy statystyki dla socjologów. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
2. Rojewski K. (1998): Ubezpieczenia rolne w Polsce. Czy powinny być obowiązkowe? Przegląd Ubezpieczeń Społecznych i Gospodarczych nr 3 (24), ss. 39-42.
3. Rozporządzenie Ministra Finansów w sprawie ogólnych warunków ubezpieczenia obowiązkowego budynków wchodzących w skład gospodarstwa rolnego od ognia i innych zdarzeń losowych. (Dz. U. Nr 92, poz. 546).
4. Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 30 grudnia 1993 r. w sprawie ogólnych warunków ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej rolników z tytułu prowadzenia gospodarstwa rolnego. (Dz. U. Nr 93, poz. 134).
5. Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 3 kwietnia 1997 r. w sprawie ogólnych warunków obowiązkowego ubezpieczenia budynków wchodzących w skład gospodarstwa rolnego od ognia i innych zdarzeń losowych. (Dz. U. Nr 36, poz. 220).
6. Ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych. (Dz. U. 03.124.1152 z dnia 16 lipca 2003 r.).
7. Stroiński E. (1989): Ubezpieczenie gospodarcze jako czynnik bezpiecznego kierowania gospodarstwem rolnym. Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa.
8. Wojciechowska-Lipka E. (1999): Obowiązkowe. Farmer nr 1. PPW Rzeczpospolita.

SŁAWOMIR ZAWISZA, TOMASZ KAMIŃSKI

OBYWIAZKOWE UBEZPIECZENIA W ROLNICTWIE W OPINII ROLNIKÓW WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO

STRESZCZENIE

Artykuł prezentuje problemy ubezpieczeń od ryzyka działalności gospodarczej w rolnictwie. Działalność rolnicza należy do najbardziej narażonych na klęski i katastrofy spowodowane działaniem sił natury. Skutecznym sposobem na uniknięcie strat jest ubezpieczenie się. Najczęściej zawierany ubezpieczeniem przez rolników w Polsce są ubezpieczenia obowiązkowe, takie jak ubezpieczenie budynków wchodzących w skład gospodarstwa rolnego oraz ubezpieczenie OC rolników. Praca zawiera wyniki badań dotyczących opinii rolników województwa kujawsko-pomorskiego na temat ubezpieczeń obowiązkowych.

SŁAWOMIR ZAWISZA, TOMASZ KAMIŃSKI

OBLIGATORY INSURANCES IN AGRICULTURE IN FARMERS OPINION FROM KUJAWSKO-POMORSKI REGION

SUMMARY

The article presents problems of insurance connected with economic activity risks in agriculture. Agricultural activity is of high risk as far as natural calamities are concerned. An effective way to avoid losses is to insure oneself. The most frequent insurances possessed by Polish farmers are obligatory insurances, such as insurance of buildings within their farms, and civil liability insurance OC. The paper includes results of study concern farmers opinion relative to obligatory insurances.